

УДК 35/076.5 (477)
JEL: Q01, P32, P42

Микола Бабич

*Миколаївський національний аграрний університет
Україна*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ТА ЕКОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ КОРОТКИХ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАЧАННЯ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У роботі обґрунтовано доцільність розвитку коротких ланцюгів постачання на місцевому рівні. Установлено, що такий підхід забезпечує стійкість розвитку сільської території, зокрема сприяє: соціальній взаємодії, розвитку громади, здоров'ю та добробуту населення, сільському розвитку й економічному відродженню, досягненню економічних вигод фермерськими господарствами, зменшенню споживання енергії та викидів вуглекислого газу, сталості агросистеми.

Ключові слова: економічна стійкість, соціальна стійкість, екологічна стійкість, громада, сільський розвиток, здоров'я і добробут, фермерське господарство, Україна.

Николай Бабич

*Николаевский национальный аграрный университет
Украина*

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ И ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ КОРОТКИХ ЦЕПЕЙ ПОСТАВОК: ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

В работе обоснована целесообразность развития коротких цепей поставок на местном уровне. Установлено, что такой подход обеспечивает устойчивость развития сельской территории, в частности способствует: социальному взаимодействию, развитию общества, здоровью и благосостоянию населения, сельскому развитию и экономическому возрождению, достижению экономических выгод фермерскими хозяйствами, уменьшению потребления энергии и выбросов углекислого газа, постоянству агросистемы.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, социальная устойчивость, экологическая устойчивость, община, сельское развитие, здоровье и благосостояние, фермерское хозяйство, Украина.

Mykola Babych

*Mykolayiv National Agrarian University
Ukraine*

SOCIAL-ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY OF SHORT SUPPLY CHAINS: OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT RURAL TERRITORIES

The paper substantiates the expediency of developing short supply chains at the local level. The focus of this paper is to determine opportunities for developing rural territories in Ukraine on the basis of the development of short supply chains in terms of ensuring social, economic and environmental sustainability. It is established that such an approach provides stability of development of rural territory, in particular, it promotes: social interaction (trust, justice, solidarity and common values between consumers and producers), community development (just relationships, pride, social cohesion and community affiliation, strengthening local culture and identity), health and well-being of the population (healthy diet); access to healthy food, health improvement), which ensures social sustainability of the system; rural development and economic recovery (increase of workplaces, tourism development, increase of local incomes, development of small and medium-sized farms), achievement of economic benefits to farms (reduction of overheads, fixed margin and premium for quality, increase of competitiveness and economic viability, sustainable use resources), which ensures economic stability of the system; reducing energy consumption and carbon dioxide emissions (reducing transport and storage time; using alternative technologies; maximizing manual labor; reducing the use of plastic packaging; reducing food losses); sustainability of agro-systems (promoting agro-biodiversity; using local varieties; highlighting ecological and organic production), which ensures the ecological stability of the system.

***Key words:** economic sustainability, social sustainability, environmental sustainability, community, rural development, health and well-being, farming, Ukraine.*

Постановка проблеми. Забезпечення продовольчої безпеки на різних рівнях (глобальний, національний, регіональний, рівень домогосподарства й індивідуума) вимагає різних підходів і механізмів її досягнення. Проведені раніше дослідження показали, що найбільшою проблемою для України в цій сфері на теперішній момент часу є відсутність ефективної системи місцевої самодостатності, коли забезпечують надійне постачання сільськогосподарської продукції, сировини та продуктів харчування для населення конкретної території, зокрема, сільської місцевості. В Україні є майже всі передумови для розвитку системи коротких ланцюгів постачання, однак самі місцеві громади поки не приділяють належної уваги їхньому створенню та розвитку. Разом з тим, як показує світовий досвід, такі системи вирішують не лише продовольчі питання, але й сприяють покращенню соціального, економічного та екологічного розвитку території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та перспективи розвитку коротких ланцюгів постачання харчових продуктів українські науковці майже не досліджують: на офіційному сайті Національної бібліотеки України ім. Вернадського представлено лише одну статтю за цією тематикою; у відкритому доступі можна знайти праці Д. А. Іванова [1], який дослідив загальні системні фактори впливу продукції на ланцюги поставок, і В. С. Шванського [2], який визначив особливості формування ланцюгів поставок продовольчих товарів. Водночас дослідженням проблеми формування

коротких ланцюгів постачання продовольства надають великого значення в країнах ЄС, розуміючи значні переваги таких механізмів і вважаючи такий спосіб вирішення проблеми продовольчого забезпечення одним з найбільш перспективних.

Мета статті – встановити внесок коротких ланцюгів постачання з позицій забезпечення соціальної, економічної та екологічної стійкості у розвиток сільських територій як обґрунтування доцільності поширення таких систем постачання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ступінь стійкості коротких ланцюгів постачання відрізняється між різними їх типами, продуктами, місцями тощо. Також різні учасники коротких ланцюгів постачання можуть по-різному інтерпретувати стійкість і зазнавати різного впливу.

Соціальна стійкість. Соціальна стійкість коротких ланцюгів постачання відображається в їхній здатності сприяти встановленню справедливості між суб'єктами харчового ланцюга, забезпеченню продовольчої безпеки та життєздатності місцевих громад. Це багато в чому пов'язане з довірливими, справедливими й особистими відносинами, солідарністю та спільними цінностями між споживачами та виробниками.

Прямі стосунки між виробниками та споживачами в коротких ланцюгах постачання спрощують встановлення справедливості. Вони полегшують розуміння споживачами «реальних» витрат на сільське господарство та виробництво продуктів харчування та їхньої готовності платити за продукти, які вони знають і довіряють, що, у свою чергу, дозволяє виробникам одержувати достойний дохід для своєї роботи [3; 4].

Справедливість передбачає не тільки справедливу ціну, але й етичне визнання та оцінку роботи фермерів – безпосередня взаємодія та відгуки споживачів підвищують упевненість фермерів у тому, що їхня робота є необхідною. Імовірно, це підвищує соціально-психологічний комфорт фермерів і покращує їхню самооцінку, щоб продовжувати займатися сільським господарством. Крім того, встановлюються справедливі відносини в розподілі влади та повноважень: із пасивних суб'єктів харчового ланцюга виробники та споживачі перетворюються на активних і рівноправних власників та керівників, які встановлюють правила, організовують і контролюють короткі ланцюги постачання.

Крім соціальних впливів на рівні харчової мережі, короткі ланцюги постачання також сприяють розвитку місцевих громад. Цінність продукції для споживача та висока якість розвивають у виробників почуття гордості, соціальної згуртованості й приналежності до певної спільноти [5]. Переважно в коротких ланцюгах постачання реалізуються традиційні продукти, технології виробництва та маркетингу, а також досвід і знання, що зміцнює місцеву культуру та ідентичність. Короткі ланцюги постачання надають простір для взаємодії учасників громади, тим самим зміцнюючи свій соціальний капітал з позиції знань і соціальної єдності.

Наприклад, *Selbsternte* (pick-yourself – вибирай сам) в Австрії служить також місцем зустрічі та відпочинку для місцевих жителів, що полегшує їхнє спілкування та розвиток нових мереж, у яких обмінюються думками, знаннями та інформацією [4]. Деякі форми колективного сільського господарства (зроби це сам), як, наприклад, міське садівництво, зорієнтовані більше на забезпечення соціальної стійкості громади, ніж на виробництво продуктів харчування. Міжкультурні сади в Німеччині та Австрії [7] забезпечують переважно соціальну інтеграцію та розширення можливостей маргіналізованих груп, а виробництво продуктів харчування є лише вторинним.

Більшість зарубіжних дослідників підкреслюють, що побудова відносин довіри є центральною складовою частиною та важливою перевагою коротких ланцюгів постачання. У дослідженні сільськогосподарських ринків Польщі [8] було встановлено, що побудова відносин між споживачем і виробником є «необхідною» та забезпечує «унікальний досвід»: багато людей (особливо людей похилого віку) вважають за краще спілкуватися з тими, хто щось знає про продукт.

Короткі ланцюги постачання сприяють відновленню міських і сільських територій та громади, створюючи нові можливості для задоволення своїх харчових, соціальних та економічних потреб. Іноді їхній вплив на міські території, наприклад, на ринки звичайних фермерів, виходить за межі простих комерційних відносин і підвищення соціальної згуртованості громади, він позначається на рівні освіти людей і навіть безпеці.

Вагомим є вплив коротких ланцюгів постачання на збільшення знань, що спонукає до зміни поведінки. Цю користь відзначають у наукових працях за результатами досліджень у США, Великобританії, Данії та Норвегії. Дослідники встановили, що учасники коротких ланцюгів постачання здобули поглиблені знання про продукти харчування, традиції харчування та сільськогосподарські системи виробництва. Таке збільшення знань може сприяти до більш широким поведінковим змінам. Так, науковці [9] за результатами опитування респондентів в Англії встановили таке: 70% членів коротких ланцюгів постачання заявили, що їхні харчові звички та способи приготування їжі змінилися, перш за все, у результаті використання місцевої сезонної та здорової їжі; 66% респондентів зазначали, що змінилися їхні звички стосовно місця придбання продуктів, головним чином, через перехід на місцеві покупки. Крім того, встановлено, що короткі ланцюги постачання позитивно впливають на здоров'я, навички та добробут членів: 70% респондентів вважають, що їхня загальна якість життя покращилась; 46% вважають, що їхнє здоров'я поліпшилося; 32% зазначають, що вони здобули нові навички; 49% визначають іншу особисту користь [9]. Працівники часто повідомляють про високий рівень задоволеності роботою та регулярні контакти з громадою, що замінюють вартісні маркетингові дослідження.

Позитивний вплив коротких ланцюгів постачання на *здоров'я та добробут* слід виділити окремо. Надійний доступ до недорогих, безпечних і

поживних продуктів має важливе значення для забезпечення продовольчої безпеки, здоров'я та добробуту людей і громад. У виробничому ланцюзі є численні фактори (включаючи вплив на навколишнє середовище, агрономію, збирання врожаю, обробку, зберігання та транспортування), які визначають безпечність і якість харчової продукції [10; 11; 12]. Важко відокремити індивідуальні наслідки кожного із цих факторів у кожному конкретному харчовому ланцюзі, однак є кілька характеристик, які показують їхній потенціал стосовно вживання якіснішої продукції.

Короткі ланцюги постачання пропонують більший асортимент продуктів, особливо фруктів та овочів, тому вони сприяють різноманітності харчових продуктів, харчовій безпеці та збалансованому харчуванню [13], хоча це може значно залежати від сезону [14]. Загалом, короткі ланцюги постачання, включаючи ринки фермерських господарств [15; 16], а також ті, де споживачі беруть участь у вирощуванні або виробництві продуктів харчування, таких як Grow-Your-Own (GYO) [17; 18; 19], як показують дослідження, збільшують доступ до здорової їжі, зокрема фруктів та овочів. Короткі ланцюги постачання збільшують знання про їжу серед споживачів і сприяють переходу до більш здорової дієти, особливо стосовно фруктів та овочів, які споживають діти шкільного віку. Разом з тим, використання лише коротких ланцюгів постачання для задоволення власного раціону харчування може призвести до його погіршення через обмеження в постачанні різноманітних продуктів [20; 21; 22; 23].

Продукти в коротких ланцюгах постачання переважно через короткі відстані продають у свіжому вигляді й вони не потребують обробку консервантами. Скорочена тривалість транспортування та зберігання також зменшує обсяги пошкодження та псування, а зменшений час між збиранням і купівлею запобігає втраті поживних речовин [12]. Продукти в коротких ланцюгах постачання збирають переважно в період їхньої повної зрілості із значно меншим механічним втручанням, що також сприяє поліпшенню їхніх харчових якостей. Разом з тим, слід зазначити, що загалом немає достатніх доказів, щоб стверджувати, що короткі ланцюги постачання пропонують харчові продукти, що відрізняються поживними якостями порівняно з аналогічними продуктами харчування з інших регіонів [14; 24], або – що є різниця мікробної безпечності харчових продуктів. Загальні санітарні та гігієнічні норми забезпечують гарантії стандартів безпеки харчових продуктів у коротких ланцюгах постачання, як і будь-який інший харчовий ланцюг.

Прозорість, яка є основною якісною характеристикою коротких ланцюгів постачання, сприяє довірі споживачів тим, що задовольняє їхні суб'єктивні харчові вподобання (свіжість, різноманітність, смак тощо), які, у свою чергу, сприяють добробуту індивідуумів і домогосподарств. У коротких ланцюгах постачання суворо дотримуються внутрішніх правил, які гарантують певні визначені якісні характеристики продукції, або – що продукти є свіжими і що їх не транспортували на великі відстані або занадто довго зберігаються [13].

Потенціал забезпечення виробництва та реалізації безпечної їжі в коротких ланцюгах постачання створюється як через формальні, так і неформальні заходи, але їх не завжди можна досягти повністю через компроміси, які потребують інших характеристик.

Економічна стійкість. Економічна стійкість коротких ланцюгів постачання стосується таких питань, як конкурентоспроможність та економічна життєздатність харчових мереж і їхніх учасників, ефективне використання та внесок у ресурси (у тому числі людські), внесок громади у створення робочих місць і доходів. Незважаючи на те, що між різними типами коротких ланцюгів постачання є відмінності щодо їхньої економічної стабільності, можна визначити кілька спільних рис.

Характерною ознакою є той факт, що переважна більшість малих і середніх фермерів беруть участь у таких схемах. Це пов'язано з тим, що у звичайних ланцюгах вони часто є менш конкурентоспроможними через вищі, порівняно з великими підприємствами, витрати на виробництво (через відсутність економії за масштабами та різної організації виробничих процесів – низький рівень концентрації) та нижчі ціни реалізації. Переважно такі господарства не мають доступу до звичайних каналів, у тому числі через невідповідність їхньої пропозиції з погляду обсягу, якості та/або безперервності постачання. Забезпечуючи чесний доступ на ринок, короткі ланцюги постачання представляють собою рішення проблеми підвищення економічної життєздатності малих і середніх ферм та переробних компаній. Короткі ланцюги постачання часто з'являються як економічні ініціативи у відповідь на погіршення не вигідних ринкових умов, і тому вони «скорочують» і зміцнюють зв'язки між місцевими підприємцями та мобілізують місцеві ресурси, в чому проявляється синергетичний ефект від їхньої роботи [25].

Австралійський приклад дослідження [26] наводить на думку про те, що сімейне фермерське господарство, яке здійснює виробництво та маркетинг фірмового м'яса є реальною альтернативою постачання цього виду продукції глобальним мережам. Доходи господарств стабілізувались: фермери зафіксували маркетингову маржу, а також одержали премію за бренд, що гарантує постійно високу якість продукції та надання повної й достовірної інформації про умови виробництва, зберігання та доставки продукції. Ефективний маркетинг забезпечено завдяки зменшенню витрат на ведення переговорів до мінімуму та перенаправленню зекономлених коштів на забезпечення якості зберігання та продажу продукції за межами фермерського господарства. Завдяки максимальному використанню сімейної праці значно скоротились витрати на оплату праці. Трансакційні витрати були зведені до мінімуму за рахунок збільшення обсягу реалізованої продукції через продаж «насипом» (без застосування попередньої розфасовки), реалізації продукції на часто відвідуваних фермерських ринках та економічно ефективного просування бренду. Адекватність одержаного прибутку була узгоджена з особистими цілями, такими як праця на подружжя на фермі та підтримка фермерського

способу життя. Учений С. Бродерік та співавтори [26] виділили такі важливі економічні фактори взаємодії фермерів у системі коротких ланцюгів поставок: сімейна робоча сила, волонтерська праця, учнівська робоча сила, повсякденна праця, професійна праця; маржа; вартість переговорів; трансакційні витрати.

Дослідники підкреслюють, що, оскільки в коротких ланцюгах постачання є менше посередників, багато з них, особливо виду «прямі продажі», забезпечують виробникам високий рівень незалежності в рішеннях щодо виробництва та маркетингу, знижують накладні витрати та преміальні ціни в порівнянні з традиційними роздрібними й оптовими каналами [27; 28]. Крім того, скорочення кількості ланок у ланцюгу поставок призводить до збільшення обсягів продажу на місцевому ринку, зростання попиту на місцеві послуги та розширення ринку праці. Ці впливи можна кількісно оцінити внаслідок мультиплікативних ефектів. Так, за дослідженнями Т. Бойде [29], який кількісно оцінив вплив коротких ланцюгів постачання на економіку у Великобританії, встановлено, що кожен 1 фунт стерлінгів, витрачений на місцеву схему, забезпечив внесок у розмірі 2,59 фунтів стерлінгів місцевій економіці (визначена як площа в радіусі 15 миль від ферми). На відміну від того, коли 1 фунт стерлінгів було витрачено в магазині мережі супермаркетів, це принесло внесок лише 1,40 фунтів стерлінгів у місцеву економіку. На думку Д. Пірсона зі співавторами, короткі ланцюги постачання пропонують можливості для туризму та додаткові позитивні супутні економічні наслідки: «Додаткова економічна вигода є потенціалом від збільшення туризму через місцеві брендинг і розважальні можливості для шопінгу. Дохід, одержаний у всіх цих місцевих заходах, як правило, залишається в місцевій економіці, де має мультиплікативну вигоду через збільшення зайнятості в інших галузях обслуговування в місцевій громаді» [30].

Екологічну або економічну стійкість малих господарств слід розглядати в довгостроковій перспективі. Психологічне ставлення та настрої розглядають як найважливіший фактор створення життєздатних малих господарств. Цей підхід включає в себе зобов'язання, готовність працювати багато годин, терпіння, довгострокову перспективу та креативність, рішення, орієнтоване на роздуми. За результатами досліджень європейських науковців, там, де ціни на ринку землі дозволяють дрібним власникам придбати сільськогосподарські землі, система пропонує більше можливостей для ведення сільського господарства. Орієнтуючись на ці висновки, можемо висунути гіпотезу, що відсутність прозорого ринку землі в Україні та, очевидно, високі для фермерів ціни на землі сільськогосподарського призначення, після зняття мораторію будуть серйозним бар'єром для нових учасників дрібномасштабного сільського господарства.

Слід також відмітити, що для малого бізнесу основними критеріями є їхнє просте економічне існування та тривале виживання, яке також свідчить про стійке життєзабезпечення. Малі господарства переважно не можуть мати таку ж продуктивність, як великі підприємства, але вони достатньо міцні, щоб вижити

в умовах економічної кризи.

Деякі види коротких ланцюгів постачання, в яких споживачі мають довгострокові зобов'язання, зменшують економічні ризики виробників, пов'язані з невизначеністю в обсягах виробництва та продажу: споживачі заздалегідь сплачують встановлені витрати, а виробники обов'язково продають свою продукцію за певною ціною [4].

Окремі науковці [26; 31] стверджують, що короткі ланцюги постачання є продуктом, а не інструментом соціально-економічного розвитку: райони з великою кількістю альтернативних мереж харчування, як правило, багаті ресурсами та мають різноманітну сільськогосподарську базу. Нам видається таке твердження дещо філософським: що є первинним, а що – вторинним. У будь-якому разі беззаперечним залишається факт значного впливу коротких ланцюгів постачання не лише на рівень продовольчого забезпечення, але й на розвиток сільської місцевості в цілому. Так, аналіз окремих проектів реалізації коротких ланцюгів постачання (проект SUS-CHAINS) показав, що місцеві маркетингові ініціативи генерують додаткові доходи та зайнятість для сільських регіонів, хоча їх ступінь відрізняється, забезпечують синергію з іншими місцевими економічними заходами й часто сприяють підвищенню організаційного потенціалу в сільських громадах, більшої довіри споживачів до продукції та скорочення «харчових миль» (відстані транспортування) і відходів. У більш маргінальних областях ці переваги можуть сприяти розвиткові сільського господарства, зменшенню міграції сільського населення та, як наслідок, покращенню демографічної ситуації на селі [32].

Отже, короткі ланцюги постачання можуть сприяти відновленню життєздатності місцевої економіки, зокрема вони:

- зберігають малі та середні фермерські господарства, які є основою місцевих сільських економік [33];

- збільшують і допомагають перерозподіляти доходи громади [5; 28];

- забезпечують створення нових робочих місць. Можливості працевлаштування можуть бути безпосередньо пов'язані з виробництвом і продажем (вирощування, збирання, пакування, продаж тощо) або опосередковано через сектори постачання й обслуговування (компанії, які надають сировину, торгові точки);

- допомагають підтримувати знання та навички багатьох малих виробників і переробників продуктів харчування (особливо знань про місцеві сорти);

- внески коротких ланцюгів постачання до місцевої економіки забезпечують стимулювання агропродовольчого сектора, а за сприятливих умов розвитку – також й інших секторів і сфер громади.

Разом з тим, слід усвідомлювати, що діяльність коротких ланцюгів постачання, особливо на початкових етапах, вимагає додаткових інвестицій і спеціальних навичок, які можуть створити перешкоди для досягнення економічного успіху; а розширенням мережі супермаркетів, деякі з яких у містах орієнтовані на поставки місцевих продуктів, підсилюють економічний

тиск на діяльність коротких ланцюгів постачання.

Екологічна стійкість. Узагальнення результатів дослідження зарубіжних науковців з приводу екологічної стійкості коротких ланцюгів постачання спонукає до висновку, що, по суті, вони не є більш екологічними, ніж традиційні, довгі ланцюги поставок: важливими в цьому сенсі є технологія виробництва, обробки, пакування, охолодження, транспортування продукції та відходів. Разом з тим, короткі ланцюги постачання мають переваги відносно екологічної стійкості в тих випадках, коли використання викопного палива або упаковки мінімізовано, або коли застосування консервантів чи інших речовин неорганічного походження зведено до мінімуму.

Фізична близькість між виробником і споживачем у межах коротких ланцюгів постачання означає, що відстань, на яку транспортують продукти, є коротшою. Проте, наразі концепцію «харчових миль» (відстані транспортування) не розглядають як визначальну міру екологічної стійкості систем харчування [11; 34; 35], хоча система показників екологічної стійкості коротких ланцюгів постачання на теперішній час не є загально погодженою, ключовим фактором є кількість невідновлюваних ресурсів, що використовують для переробки, транспортування та зберігання [11; 21; 36; 37; 38]. Більшість виробників у коротких ланцюгах постачання використовують менше упаковки, ніж супермаркети. Наприклад, пластикова упаковка для хліба або йогурту в супермаркетах проходить величезні відстані, тоді як у багатьох коротких ланцюгах постачання хліб продають без упаковки, а йогурт у багаторазовій скляній тарі. Звичайно, можуть бути значні відмінності між різними мережами коротких ланцюгів постачання, але принципу економії ресурсів на пакування дотримується більшість хоча б з позиції економічної доцільності.

За даними науковців [39], втрати їжі у Європі та Північній Америці становлять приблизно 280–300 кг на рік на одну людину. Близько 2/3 із них відбуваються на етапі виробництва та в роздрібній торгівлі через стандарти якості. Такі втрати можуть бути істотно зменшені в коротких ланцюгах постачання. З іншої сторони, у результаті невеликої кількості продукції, яку виробляють малі ферми, споживання ресурсів на одиницю продукції в коротких ланцюгах постачання часто є більшим порівняно з великомасштабним виробництвом у звичайних ланцюгах, особливо коли необхідною є доставка продукції споживачу додому, що збільшує споживання палива в коротких ланцюгах [11; 36; 37; 40]. Проте вирішити цю проблему в коротких ланцюгах дуже просто – через використання екологічно безпечного транспорту (велосипеди, електромопеди та ін.).

Зменшення часу між збором продукції та її продажем (свіжість, сезонність) відіграє важливу позитивну роль у впливові на навколишнє середовище, оскільки енергія, що не використовують для зберігання, може бути ключовим фактором екологічної стійкості ферм.

Тісна соціальна близькість у коротких ланцюгах постачання означає, що споживачі будуть поінформовані про спосіб виробництва, який, як правило, є

стійким у багатьох відношеннях. Те саме стосується більшості коротких ланцюгів постачання, де споживачі безпосередньо беруть участь у виробництві. Крім того, такі учасники, як правило, більш екологічно свідомі: переважна більшість із них займається виробництвом органічних продуктів або продуктів, які мають високі показники ознак стійкості (наприклад, без пестицидів) [21].

Рис. 1. Соціально-економічна та екологічна стійкість коротких ланцюгів постачання

Джерело: розроблено автором.

Принциповою відмінністю організації виробництва в коротких ланцюгах постачання є прихильність до природи та сезонних процесів у сільському господарстві, також виробники виступають за екологічні практики [13]. Більшість виробників сприяють агробіорізноманіттю, оскільки прагнуть культивувати різноманітні місцеві сорти та розвивати традиційні породи: місцеві сорти добре адаптуються у навколишньому середовищі (у випадку італійських коротких ланцюгів постачання сезонність, повага до біорізноманіття, використання органічних методів виробництва є центральними

елементами угод між споживачами та виробниками) [41].

Слід також відмітити, що екологічні переваги переважно ширші за харчовий ланцюг і можуть мати позитивний вплив на значно більші території та громади. Організація виробництва в коротких ланцюгах постачання, потенційно може відновлювати ландшафти, підтримувати багатофункціональне землеробство, забезпечувати стійкість в умовах урбанізації, створювати нові можливості для виживання й відродження сільського господарства маргінальних сільських територій [41].

Короткі ланцюги постачання можна розглядати як вираз зростання екологічного громадянства [42], що проявляється як активний екологічно чистий спосіб життя та базується на етичних міркуваннях і цінностях. Наприклад, виробництво та реалізація продукції в коротких ланцюгах постачання KaDzi в Латвії істотно залежить від екологічної мотивації споживачів до вживання органічних і місцевих продуктів. Тому екологічно чисті практики застосовують за всім харчовим ланцюгом – від виробництва до реалізації: вони включають у себе органічні способи виробництва, колективні запаси, скорочені «харчові милі», мінімальне пакування та повторне використання упаковки. Таким чином, не лише виробники є «органічними», але й споживачі (їхня екологічна активність закінчується продовольством), оскільки багато хто з них беруть участь у процесі виробництва та інших екологічних організаціях і заходах.

Узагальнюючи вищевикладене можемо сформувати основні характеристики соціально-економічної та екологічної стійкості коротких ланцюгів постачання (рис. 1).

Висновки. У роботі обґрунтовано доцільність розвитку коротких ланцюгів постачання на місцевому рівні. Встановлено, що такий підхід забезпечує стійкість розвитку сільської території, зокрема сприяє:

- соціальній взаємодії (довіра; справедливість; солідарність і спільні цінності між споживачами та виробниками), розвитку громади (справедливі відносини; почуття гордості, соціальної згуртованості й приналежності до спільноти; зміцнення місцевої культури та ідентичності), здоров'ю та добробуту населення (здоровий раціон; доступ до здорової їжі; покращення здоров'я), що забезпечує соціальну стійкість системи;

- сільському розвитку й економічному відродженню (збільшення робочих місць; розвиток туризму; збільшення місцевих доходів; розвиток малих і середніх господарств), досягненню економічних вигод фермерськими господарствами (зменшення накладних витрат; фіксована маржа та премія за якість; підвищення конкурентоспроможності й економічної життєздатності; стале використання ресурсів), що забезпечує економічну стійкість системи;

- зменшення споживання енергії та викидів вуглекислого газу (зменшення транспортних перевезень і терміну зберігання; використання альтернативних технологій; максимальне використання ручної праці; зменшення використання пластикової упаковки; зменшення втрат продуктів харчування), сталості

агросистеми (сприяння агробіорізноманіттю; використання місцевих сортів; переважаюче екологічне та органічне виробництво), що забезпечує екологічну стійкість системи.

У перспективі дослідження слід зосередити на проблемах організації та формування стратегій розвитку коротких ланцюгів постачання в Україні з урахуванням досвіду країн-членів ЄС.

Список використаних джерел

1. Иванов Д. А. Управление цепями поставок. Санкт-Петербург: Изд-во Политехнического университета, 2009. 660 с.

2. Шванський В. С. Особливості формування ланцюгів поставок продовольчих товарів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2014. Вип. 7(4). С. 14–17.

3. Renting H., Marsden T., Banks J. Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development. *Environment and Planning*. 2003. Vol. 35. No. 3. Pp. 393–411. <https://doi.org/10.1068/a3510>.

4. Brunori G., Rossi A., Malandrini V. Co-producing Transition: Innovation Processes in Farms Adhering to Solidarity-based Purchase Groups (GAS) in Tuscany. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*. 2011. Vol. 18. No. 1. Pp. 28–53.

5. Peters R. Local Food and Short Supply Chains. EU Rural Review. European Network for Rural Development. 2012. No. 12. 72 p. URL: https://enrd.ec.europa.eu/publications/eu-rural-review-12-local-food-and-short-supply-chains_en.

6. Vogl C. R., Axmann P., Vogl-Lukasser B. Urban organic farming in Austria with the concept of Selbsternte ('self-harvest'): an agronomic and socioeconomic analysis. *Renewable Agriculture and Food Systems*. 2004. Vol. 19. No. 2. Pp. 67–79. <https://doi.org/10.1079/RAFS200362>.

7. Müller C. Intercultural gardens: urban spaces for subsistence production and diversity. *German Journal of Urban Studies*. 2007. Vol. 46. No. 1. Pp. 1–6.

8. Szekszárd M. Integrated Urban Development Strategy and Action Plan. URL: <http://www.szekszard.hu/szekszard/UserFiles/File/gazgasag/palyazatok/nyerteseupalyazat2007tol/ivs5.pdf>.

9. Saltmarsh N., Meldrum J., Longhurst N. The Impact of Community Supported Agriculture. UK: Soil Association, 2011. URL: <https://communitysupportedagriculture.org.uk/wp-content/uploads/2015/03/The-impact-of-community-supported-agriculture.pdf>

10. Chahbazi J., Grow S. Common foods and farming methods thought to promote health: what the data show. *Primary Care: Clinics in Office Practice*. 2008. Vol. 35. No. 4. Pp. 769–788. <https://doi.org/10.1016/j.pop.2008.07.013>.

11. Edwards-Jones G. Does eating local food reduce the environmental impact of food production and enhance consumer health? *Proceedings of the Nutrition Society*. 2010. Vol. 69. No. 4. Pp. 582–591. <https://doi.org/10.1017/S0029665110002004>.

12. Frith K. Is Local Food More Nutritious? It Depends. Center for Health and the Global Environment, Harvard Medical School. URL: http://www.chgeharvard.org/sites/default/files/resources/local_nutrition.pdf.
13. Lamine C. Settling shared uncertainties: local partnership between producers and consumers. *Sociological Ruralis*. 2005. Vol. 45. Is. 4. Pp. 324–345. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2005.00308.x>.
14. Edwards-Jones G., Llorenc M. C., Hounsome N., Truninger M., Koerber G., Hounsome B., Cross P. et al. Testing the assertion that 'local food is best': the challenges of an evidence-based approach. *Trends in Food Science & Technology*. 2008. No. 19. Pp. 265–274. <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2008.01.008>.
15. Freedman D. A., Bell B. A., Collins L. V. The Veggie Project: a case study of a multi-component farmers' market intervention. *Journal of Primary Prevention*. 2011. Vol. 32. No. 3–4. Pp. 213–224. <https://doi.org/10.1007/s10935-011-0245-9>.
16. Ruelas V., Iverson E., Kiekel P., Peters A. The role of farmers' markets in two low income, urban communities. *Journal of Community Health*. 2012. Vol. 37. Pp. 554–562. <https://doi.org/10.1007/s10900-011-9479-y>.
17. Corrigan M. P. Growing what you eat: developing community gardens in Baltimore, Maryland. *Applied Geography*. 2011. Vol. 31. No. 4. Pp. 1232–1241. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2011.01.017>.
18. Kortwright R., Wakefield S. Edible backyards: a qualitative study of household food growing and its contributions to food security. *Agriculture and Human Values*. 2011. Vol. 28. Pp. 39–53.
19. Wakefield S., Yeudall F., Taron C., Reynolds J., Skinner A. Growing urban health: community gardening in South-East Toronto. *Health Promotion International*. 2007. Vol. 22. No. 2. Pp. 92–101. <https://doi.org/10.1093/heapro/dam001>.
20. McCormack L. A., Laska M. N., Larson N. I., Story M. Review of the nutritional implications of farmers markets and community gardens: a call for evaluation and research efforts. *Journal of the American Dietetic Association*. 2010. Vol. 110. No. 3. Pp. 399–408. <https://doi.org/10.1016/j.jada.2009.11.023>.
21. O'Hara J. Market Forces. Creating Jobs through Public Investment in Local and Regional Food Systems. Union of Concerned Scientists. Cambridge: MA, USA, 2011. 46 p.
22. Page A. Food growing in schools task force. Report. URL: <https://www.gardenorganic.org.uk/sites/www.gardenorganic.org.uk/files/resources/fflp/FGIS-Final-Full-report.pdf>.
23. Robinson-O'Brien R., Story M., Heim S. Impact of garden-based youth nutrition intervention programs: a review. *Journal of the American Dietetic Association*. 2009. Vol. 109. No. 2. Pp. 273–280. <https://doi.org/10.1016/j.jada.2008.10.051>.
24. Lindgren K. An assessment of the case for local food systems. Masters Thesis, 2007. Tufts University, USA.
25. Schermer M. Hirschbichler K., Gleischer N. Encouraging Collective

Farmers Marketing Initiatives. Status-quo analysis (WP3). National Report Austria (D3.2). Austria: COFAMI, 2006.

26. Broderick S., Wright V., Kristiansen P. Cross-Case Analysis of Producer-Driven Marketing Channels in Australia. *British Food Journal*. 2011. Vol. 113. Is. 10. Pp. 1217–1228. <https://doi.org/10.1108/00070701111177656>.

27. Ruiz R., Díez-Unquera B., Beltrán de Heredia I., Arranz J., Mandaluniz N., Ugarte E. *Is cheese making and marketing by farmers determining sustainability in dairy sheep?* in Bernués A. (ed.), Boutonnet J.P. (ed.), Casasús I. (ed.), Chentouf M. (ed.), Gabiña D. (ed.), Joy M. (ed.), López-Francos A. (ed.), Morand-Fehr P. (ed.), Pacheco F. (ed.). Economic, social and environmental sustainability in sheep and goat production systems. Zaragoza : CIHEAM / FAO / CITA-DGA, 2010. Pp. 197–206.

28. Wittman H., Beckie M., Hergesheimer C. Linking local food systems and the social economy? Future roles for farmers' markets in Alberta and British Columbia. *Rural Sociology*. 2012. Vol. 77. No. 1. Pp. 36–61. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.2011.00068.x>.

29. Boyde T. Cusgarne Organics Local Money Flows. New Economics Foundation and The Countryside Agency, 2001. URL: http://www.i-r-e.org/docs/a001_cusgarne-organics-local-money-flows.pdf.

30. Pearson D., Henryks J., Trott A., Jones P., Parker G., Dumaresq D., Dyball R. Local Food: Understanding Consumer Motivations in Innovative Retail Formats. *British Food Journal*. 2011. Vol. 113. Is. 7. Pp. 886–899. <https://doi.org/10.1108/00070701111148414>.

31. Ricketts Hein J., Ilbery B., Kneafsey M. Distribution of Local Food Activity in England and Wales: An Index of Food Relocalization. *Regional Studies*. 2006. Vol. 40. Is. 3. Pp. 298–301.

32. Roep D., Wiskerke H. eds. *Nourishing Networks: Fourteen lessons about creating sustainable food supply chains*. Reed Business Information, 2006. Netherlands.

33. Rosset P. The multiple functions and benefits of small farm agriculture in the context of global trade negotiations. *Development*. 2000. Vol. 43. Is. 2. Pp. 77–82. <https://doi.org/10.1057/palgrave.development.1110149>.

34. Desrochers P., Shimizu H. *Yes We Have No Bananas: A Critique of the Food Miles Perspective*. Arlington, George Mason University, 2008. 21 p.

35. Smith A., Watkiss P., Tweddle G. et al. *The Validity of Food Miles as an Indicator of Sustainable Development: Final report*. Lonon, 2005. 117 p.

36. King R., Hand M., DiGiacomo G. et al. *Comparing the Structure, Size and Performance of Local and Mainstream Food Supply Chains: Economic Research Report*. USA: USDA, 2010. 73 p.

37. Mariola M. The local industrial complex? Questioning the link between local foods and energy use. *Agriculture and Human Values*. 2008. Vol. 25. No. 2. Pp. 193–196. <https://doi.org/10.1007/s10460-008-9115-3>.

38. Oglethorpe D., Heron G. *Investigating the practicalities and benefits of local food production and identifying any unintended effects and trade-offs: Project*.

London: Defra, 2009. 19 p.

39. Gustavson J., Cederberg C., Sonesson U., Ottendijk R., Meybeck A. Global Food Losses and Food Waste. Rome: FAO, 2011. 37 p.

40. Coley D., Howard M., Winter M. Local food, food miles and carbon emissions: a comparison of farm shop and mass distribution approaches. *Food policy*. 2009. Vol. 34. Is. 2. Pp. 150–155. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2008.11.001>.

41. Brunori, G., Di Iacovo, F. (2014), Alternative food network as drivers of food transition. In *Second nature urban agriculture: designing productive cities*; eds. A. Viljoen, K. Bohn. London: Routledge, 2014.

42. Seyfang G. Ecological citizenship and sustainable consumption: Examining local food networks. *Journal of Rural Studies*. 2006. Vol. 22. No. 4. Pp. 383–395. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2006.01.003>.

References

1. Ivanov, D. A. (2009), *Upravlenie cepjami postavok* [Supply Chain Management]. Izdatelstvo Politeknicheskogo universiteta, St. Petersburg, Russia.

2. Shvanskyi, V. S. (2014), Features of the formation of supply chains of food products. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, vol. 7(4), pp. 14–17.

3. Renting, H., Marsden, T. and Banks J. (2003), Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development. *Environment and Planning*, vol. 35, no. 3, pp. 393–411. <https://doi.org/10.1068/a3510>.

4. Brunori, G., Rossi, A. and Malandrin, V. (2011), Co-producing Transition: Innovation Processes in Farms Adhering to Solidarity-based Purchase Groups (GAS) in Tuscany, Italy. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, vol. 18, no. 1, pp. 28–53.

5. Peters, R. ed. (2012), *Local Food and Short Supply Chains*. *EU Rural Review*. European Network for Rural Development, no. 12, available at: https://enrd.ec.europa.eu/publications/eu-rural-review-12-local-food-and-short-supply-chains_en.

6. Vogl, C. R., Axmann, P. and Vogl-Lukasser, B. (2004), Urban organic farming in Austria with the concept of Selbsternte ('self-harvest'): an agronomic and socioeconomic analysis. *Renewable Agriculture and Food Systems*, vol. 19, no. 2, pp. 67–79. <https://doi.org/10.1079/RAFS200362>.

7. Müller, C. (2007), Intercultural gardens: urban spaces for subsistence production and diversity. *German Journal of Urban Studies*, vol. 46, no. 1, pp. 1–6.

8. Szekszárd, M. Integrated Urban Development Strategy and Action Plan, available at: <http://www.szekszard.hu/szekszard/UserFiles/File/gazgasag/palyazatok/nyerteseupalyazat2007tol/ivs5.pdf>.

9. Saltmarsh, N., Meldrum, J. and Longhurst, N. (2011), *The Impact of Community Supported Agriculture*. UK: Soil Association, available at: <https://communitysupportedagriculture.org.uk/wp-content/uploads/2015/03/The->

impact-of-community-supported-agriculture.pdf

10. Chahbazi, J. and Grow, S. (2008), Common foods and farming methods thought to promote health: what the data show. *Primary Care: Clinics in Office Practice*, vol. 35, no. 4, pp. 769–788. <https://doi.org/10.1016/j.pop.2008.07.013>.

11. Edwards-Jones, G. (2010), Does eating local food reduce the environmental impact of food production and enhance consumer health? *Proceedings of the Nutrition Society*, vol. 69, no. 4, pp. 582–591. <https://doi.org/10.1017/S0029665110002004>.

12. Frith, K. (2007), *Is Local Food More Nutritious? It Depends*. Center for Health and the Global Environment, Harvard Medical School, available at: http://www.chgeharvard.org/sites/default/files/resources/local_nutrition.pdf.

13. Lamine, C. (2005), Settling shared uncertainties: local partnership between producers and consumers. *Sociological Ruralis*, vol. 45, is. 4, pp. 324–345. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2005.00308.x>.

14. Edwards-Jones, G., Llorenc, M. C., Hounsome, N., Truninger, M., Koerber, G., Hounsome, B. and Cross, P. et all. (2008), Testing the assertion that 'local food is best': the challenges of an evidence-based approach. *Trends in Food Science & Technology*, no. 19, pp. 265–274. <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2008.01.008>.

15. Freedman, D. A., Bell, B. A. and Collins, L. V. (2011), The Veggie Project: a case study of a multi-component farmers' market intervention. *Journal of Primary Prevention*, vol. 32, no. 3–4, pp. 213–224. <https://doi.org/10.1007/s10935-011-0245-9>.

16. Ruelas, V., Iverson, E., Kiekel, P. and Peters, A. (2012), The role of farmers' markets in two low income, urban communities. *Journal of Community Health*, vol. 37, pp. 554–562. <https://doi.org/10.1007/s10900-011-9479-y>.

17. Corrigan, M. P. (2011), Growing what you eat: developing community gardens in Baltimore, Maryland. *Applied Geography*, vol. 31, no. 4, pp. 1232–1241. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2011.01.017>.

18. Kortwright, R. and Wakefield, S. (2011), Edible backyards: a qualitative study of household food growing and its contributions to food security. *Agriculture and Human Values*, vol. 28, pp. 39–53.

19. Wakefield, S., Yeudall, F., Taron, C., Reynolds, J. and Skinner, A. (2007), Growing urban health: community gardening in South-East Toronto. *Health Promotion International*, vol. 22, no. 2, pp. 92–101. <https://doi.org/10.1093/heapro/dam001>.

20. McCormack, L. A., Laska, M. N., Larson, N. I., Story, M. (2010), Review of the nutritional implications of farmers markets and community gardens: a call for evaluation and research efforts. *Journal of the American Dietetic Association*, vol. 110, no. 3, pp. 399–408. <https://doi.org/10.1016/j.jada.2009.11.023>.

21. O'Hara, J. K. (2011), *Market Forces. Creating Jobs through Public Investment in Local and Regional Food Systems*. Union of Concerned Scientists. Cambridge: MA, USA.

22. Page, A. (2012), Food growing in schools task force, available at: <https://www.gardenorganic.org.uk/sites/www.gardenorganic.org.uk/files/resources/fflp/FGIS-Final-Full-report.pdf>.

23. Robinson-O'Brien, R., Story, M. and Heim, S. (2009), Impact of garden-based youth nutrition intervention programs: a review. *Journal of the American Dietetic Association*, vol. 109, no. 2, pp. 273–280. <https://doi.org/10.1016/j.jada.2008.10.051>.

24. Lindgren, K. (2007), An assessment of the case for local food systems. *Masters Thesis*, Tufts University, USA.

25. Schermer, M., Hirschbichler, K. and Gleirscher, N. (2006), Encouraging Collective Farmers Marketing Initiatives. Status-quo analysis (WP3). National Report Austria (D3.2). COFAMI, Austria.

26. Broderick, S., Wright, V., and Kristiansen, P. (2011), Cross-Case Analysis of Producer-Driven Marketing Channels in Australia. *British Food Journal*, vol. 113, is. 10, pp. 1217–1228. <https://doi.org/10.1108/00070701111177656>.

27. Ruiz, R., Díez-Unquera, B., Beltrán de Heredia, I., Arranz, J., Mandaluniz, N. and Ugarte, E. (2010), *Is cheese making and marketing by farmers determining sustainability in dairy sheep?* in Bernués A. (ed.), Boutonnet J.P. (ed.), Casasús I. (ed.), Chentouf M. (ed.), Gabiña D. (ed.), Joy M. (ed.), López-Francos A. (ed.), Morand-Fehr P. (ed.), Pacheco F. (ed.). Economic, social and environmental sustainability in sheep and goat production systems. Zaragoza : CIHEAM / FAO / CITA-DGA.

28. Wittman, H., Beckie, M. and Hergesheimer, C. (2012), Linking local food systems and the social economy? Future roles for farmers' markets in Alberta and British Columbia. *Rural Sociology*, vol. 77, no. 1, pp. 36–61. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.2011.00068.x>.

29. Boyde, T. (2001), Cusgarne Organics Local Money Flows. New Economics Foundation and The Countryside Agency, available at: http://www.i-r-e.org/docs/a001_cusgarne-organics-local-money-flows.pdf.

30. Pearson, D., Henryks, J., Trott, A., Jones, P., Parker, G., Dumaresq, D. and Dyball, R. (2011), Local Food: Understanding Consumer Motivations in Innovative Retail Formats. *British Food Journal*, vol. 113, is. 7, pp. 886–899. <https://doi.org/10.1108/00070701111148414>.

31. Ricketts Hein, J., Ilbery, B. and Kneafsey, M. (2006), Distribution of Local Food Activity in England and Wales: An Index of Food Relocalization. *Regional Studies*, vol. 40, is. 3, pp. 298–301.

32. Roep, D. and Wiskerke, H. eds (2006), *Nourishing Networks: Fourteen lessons about creating sustainable food supply chains*. Reed Business Information, Netherlands.

33. Rosset, P. (2000), The multiple functions and benefits of small farm agriculture in the context of global trade negotiations. Food First, Institute for Food and Development Policy. *Development*, vol. 43, is. 2, pp. 77–82. <https://doi.org/10.1057/palgrave.development.1110149>.

34. Desrochers, P. and Shimizu, H. (2008), *Yes We Have No Bananas: A Critique of the Food Miles Perspective*. Arlington, George Mason University, USA.
35. Smith, A., Watkiss, P., Tweddle, G., McKinnon, A., Browne, M., Hunt, A., Treleven, C., Nash, C. and Cross, S. (2005), *The Validity of Food Miles as an Indicator of Sustainable Development: Final report*. Lonon, UK.
36. King, R., Hand, M., DiGiacomo, G., Clancy, K., Gomez, M., Hardesty, S., Lev, L. and McLaughlin, E. (2010), *Comparing the Structure, Size and Performance of Local and Mainstream Food Supply Chains: Economic Research Report*. USDA, USA.
37. Mariola, M. (2008), The local industrial complex? Questioning the link between local foods and energy use. *Agriculture and Human Values*, vol. 25, no. 2, pp. 193–196. <https://doi.org/10.1007/s10460-008-9115-3>.
38. Oglethorpe, D. and Heron, G. (2009), *Investigating the practicalities and benefits of local food production, and identifying any unintended effects and trade-offs*. Project report. Defra, London, UK.
39. Gustavson, J., Cederberg, C., Sonesson, U., Ottendijk, R. and Meybeck, A. (2011), *Global Food Losses and Food Waste*. FAO, Rome, Italy.
40. Coley, D., Howard, M. and Winter, M. (2009), Local food, food miles and carbon emissions: a comparison of farm shop and mass distribution approaches. *Food policy*, vol. 34, is. 2, pp. 150–155. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2008.11.001>.
41. Brunori, G., Di Iacovo, F. (2014), Alternative food network as drivers of food transition. In *Second nature urban agriculture: designing productive cities*; eds. A. Viljoen, K. Bohn. Routledge. London, UK.
42. Seyfang, G. (2006), Ecological citizenship and sustainable consumption: Examining local food networks. *Journal of Rural Studies*, vol. 22, no. 4, pp. 383–395. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2006.01.003>.

[How to cite this article? Як цитувати цю статтю?](#)

Стиль – ДСТУ:

Бабич М. Соціально-економічна та екологічна стійкість коротких ланцюгів постачання: можливості для розвитку сільських територій. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. No. 1. Pp. 42–59. URL: www.are-journal.com.

Style – Harvard:

Babych, M. (2018), Social-economic and environmental sustainability of short supply chains: opportunities for development rural territories. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 4, no. 1, pp. 42–59, available at: www.are-journal.com.